

Станіслав Волощенко

Katalog druków cyrylickich XV–XVIII wieku w zbiorach Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, opracowała Olga Tkachuk; przy współpracy Doroty Sidorowicz-Mulak (Wrocław: Wydawnictwo Ossolineum, 2022), 247 s.: il.

Каталог, укладений докторкою Ольгою Ткачук у співпраці з докторкою Доротою Сідоровіч-Муляк, містить опис 68 кирилівських стародрукованих видань (82 примірники) Національного інституту імені Оссолінських у Вроцлаві. Ця публікація стала п'ятим каталогом давньої кирилівської книги, що нині зберігається у збірках Польщі: попередні видання 1994–2013 рр. містили описи колекцій у Ланьцуті (1994)¹, Варшаві (2004², 2013³) та Горлиці (2010)⁴. Це вказує на розвиток зацікавлення кирилівською книжністю серед сучасних польських бібліографів. Спостерігається й зворотній рух – залучення польськими книгознавцями українських колег до дослідження спільної культурної спадщини, продукуваної на теренах Речі Посполитої. Одним із результатів такої співпраці стала нещодавня публікація англomовного 18-го тому (no. 1) часопису «Z

¹ *Katalog starodruków cyrylickich Muzeum Zamku w Łańcucie (Dział Sztuki Cerkiewnej)*, oprac. W. Witkowski (Kraków, 1994).

² *Katalog druków cyrylickich XV–XVIII wieku w zbiorach Biblioteki Narodowej*, oprac. Z. Żurawińska, Z. Jaroszewicz-Pieresławcew (Warszawa, 2004).

³ *Katalog druków cyrylicznych XVI–XVIII wieków w zbiorach biblioteki klasztoru oo. Bazylianów w Warszawie*, oprac. Roman Lepak OSBM, Bazylikańskie Studia Historyczne, t. 3 (Warszawa, 2013).

⁴ Roman Dubec, *Cyrylickie starodruki cerkiewne XVII–XVIII w. ze zbiorów instytucji kościelnych i parafii prawosławnych woj. małopolskiego. Katalog* (Gorlice, 2010).

Badań nad Książką i Księgozbiorami Historycznymi» під назвою «Book Heritage in Danger: Ukrainian Bibliography Studies.» У межах цього науково-видавничого проєкту видано сім статей українських авторів, присвячених дослідженню книг та книжкових колекцій XV–XVIII ст.⁵ Серед авторів журналу була й укладачка рецензованого каталогу Ольга Ткачук, яка виявила в Інституті Оссолінських 42 стародруки, які належали українським громадським і церковним інституціям, та опублікувала їхній перелік із книгознавчим описом. Дослідниця констатувала, що міграція книг відбувалася під час Другої світової війни чи одразу по її завершенню, а відтак реконструювала історію переміщення книжок до Вроцлава⁶. Нині видається бажаним укладання зведеного каталогу кирилівських стародруків у державних, релігійних і приватних колекціях на теренах Польщі – на кшталт фундаментального каталогу рукописів 2004 р.⁷

Рецензована праця складається зі вступу (с. 7–83), переліку скорочень (с. 83–84), власне каталогу (с. 85–215), додатку (с. 217–223), покажчиків (с. 225–242) і бібліографії (с. 243–247). Вступну статтю Ольги Ткачук поділено на п'ять підрозділів, присвячених історії формування колекції та засадам опису примірників. Її написано, крім основної мови видання польською, – також англійською та українською, що сприяє ознайомленню наукової спільноти у різних країнах світу із цими унікальними артефактами. Авторка ґрунтовно висвітлила 200-річну історію формування колекції Оссолінеуму та місця у ній кирилиці. Витоки цієї збірки дослідниця виводить із віденської колекції Юзефа-Максиміліана Оссолінського XVIII ст. Джерельним підґрунтям, яке проливає світло на початковий етап історії збірки, є інвентар 1818 р. о. Михайла Бобровського, де зафіксовано 22 позиції книг, датованих XVI–XVIII ст.: цей перелік повторено за статтею Іларіона Огієнка (1928)⁸ та ідентифіковано

⁵ Stanisław Woloshchenko, «Preface,» *Z Badań nad Książką i Księgozbiorami Historycznymi* 18 (1) (2024): 9–12.

⁶ Olga Tkachuk, «Fragments of the Ukrainian Book Collections in the Ossolineum's Holdings of Early Printed Books in Wrocław,» *Z Badań nad Książką i Księgozbiorami Historycznymi* 18 (1) (2024): 103–129.

⁷ *Rękopisy cerkiewnosłowiańskie w Polsce. Katalog*, oprac. A. Naumow, A. Kaszlej, przy współpr. E. Naumow i J. Stradomskiego (Kraków 2004).

⁸ Ilarion Ogijenko, «Starodruki i rękopisy cyryliczne w Bibliotece hrabiego Józefa Ossolińskiego w roku 1818,» *Przegląd Bibliograficzny* 9 (18) (1928): 423–424.

із вказівками на номери стародруків у Бібліотеці Оссолінських у Вроцлаві та Львівській національній науковій бібліотеці України імені Василя Стефаника (с. 66–68).

У 1827 р. книгозбірню перемістили з Відня до Львова, де вона зберігалася до 1944 р., а 1944 р. частину давнього Оссолінеуму було перевезено до Вроцлава – на сучасне місце збереження. За спостереженням укладачки каталогу, новий щабель формування кирилівської колекції розпочався в 1946 р., коли до Оссолінеуму надійшли стародруки із колекцій Браніцьких і Тарновських зі Сухої-Бескидської, а двома роками пізніше власністю Оссолінеуму стало ще 18 кирилівських друків (с. 77). Статут Інституту передбачав обов'язковість поповнення слов'янських видань, тому багато давніх книг закуповували, зокрема у 1951 р., й отримували з інших джерел надходження (с. 78–79).

Основну частину рецензованої праці становлять каталожні описи видань XV–XVIII ст., розташовані за хронологією. Їх поділено на дві групи: кирилівські друки (с. 85–181, 218–223) і так звані «гражданські» видання (с. 183–215). Каталогна стаття складається із номера опису, заголовка, у якому подано назву книги кирилицею та польською мовою, місто і місце видання, рік, а також варіант друку. Тут дослівно відтворено текст із титульного аркуша, вказано об'єм та формат описуваних екземплярів, охарактеризовано особливості організації видання і його декорування, уміщено бібліографію того чи того екземпляра, зафіксовано варіативність друку, формулу аркушів, наявність дефектів. Важливим елементом каталогу є публікація провенієнцій і маргінальних записів, які проливають світло на функціонування кожного екземпляра та його подальшу долю, а також наведення основних параметрів оправи та опис стану збереженості кожної книги. Останньою одиницею опису є фіксація актуального номера стародруку. Усі описи супроводжуються кольоровим ілюстративним матеріалом – сторінкою з книги чи фотокопією оправи, які стануть у нагоді бібліографам при атрибуції та дослідженні стародрукованої книги.

Найдавнішим кирилівським артефактом є два аркуші (по. 347 і 358) з інкунабули *Тріоди квітної* бл. 1493 р. друкарні Швайпольта Фіоля в Кракові (с. 86–87). Також описано шість видань XVI ст.: *Острозька Біблія* 1581 р. (с. 88–89); два видання *Послань* Вселенського патріарха Єремії II Траноса, Патріарха Александрії Сильвестра

та ін. (с. 218–221); друге й третє видання *Литовського Статуту* (с. 90–91, 94–95) і «Книга о постни́честві» Васи́лія Великого 1594 р. (с. 92–93).

Видання XVII ст. представлено дванадцятьма примірниками із друкарень Почаєва, Києва, Вільнюса, Львова, Москви і Супрасля (с. 96–119). Серед цих книг варто вказати на «Зерцало богословії» Кирила Транквіліона-Ставровецького (1618 р.), «Лексикон» Памви Беринди (1627 р.), «Бесіди духовні» Макарія Великого (1627 р.), а також на видання друкарні Михайла Сльозки у Львові: *Євангеліє* (1636 р.), *Номоканон* (1646 р.) і *Тріодь пісню* (1664 р.). У примірнику *Октоїха* (1686 р.) є розлогий вкладний запис від 1 січня 1695 р., який повідомляє про купівлю цієї книги за 40 золотих родиною Івана Меченчака для церкви Преображення Господнього у Чертижі Сяноцького повіту та про дарування книжки храмові на відпущення гріхів і поминання душ покійних родичів (с. 110).

Найбільше кириличних книжок у колекції Осолінеуму датовано XVIII ст. – 37 примірників (с. 120–181). Серед добре відомих видань біблійного, богослужбового чи теологічного змісту є унікат – *Буквар* 1760 р., виданий друкарнею отців Василіан у Почаєві, єдиний на сьогодні примірник, відомий у бібліографії кирилівських друків. З огляду на унікальність цієї книжки, укладачка доповнила усталену каталожну статтю додатковою рубрикою – посторінковим розписом змісту (с. 150–151).

У другій частині каталогу Ольга Ткачук описала 24 примірники кирилівських видань, надрукованих «гражданським» шрифтом. Їх було видано між 1735 і 1796 рр. у друкарнях Санкт-Петербурга, Москви, Могильова, Бердичева, Варшави та Гродна. За змістом це здебільшого законодавчо-нормативні праці: різноманітні укази та законодавчі кодекси імператорів Російської імперії, але також подорожній щоденник (1773 р.) і граматика польської мови (1796 р.).

Каталог доповнюють різноманітні покажчики: хронологічний із вказанням року видання, назви примірника і номеру його опису у каталозі (с. 225–226); покажчик авторів (с. 227); покажчик назв книг (с. 229, 231); покажчик друкарень, друкарів (с. 233–235), граверів (с. 237) і провенієнцій (с. 239–242). Завершується каталог переліком використаної бібліографії – каталогів, неопублікованих джерел і досліджень (с. 243–247).

Книжку в цілому відзначає вдале оформлення; її надруковано на якісному папері, книжковий блок добре прошитий, має зручний формат і тверду палітурку, а також дві тасьми (закладки), що є практичною необхідністю при опрацюванні книжки. Ці характеристики важливі, позаяк вони сприятимуть «довгому життю книги» при активному використанні бібліографами.

Вихід у світ наукової книги – це завжди важлива подія у житті академічної спільноти, бо вона актуалізує обговорення відповідної тематики. У нашому випадку публікація каталогу кирилиці Оссолінеуму привертає увагу до проблематики історичної спадщини та її переміщення. Поза тим, вона потенційно здатна пожвавити термінологічну дискусію, яка би сприяла переглядові усталеного поняттєвого апарату при описуванні кирилівських стародруків, зокрема поверненню до вживання питомих українських форм у бібліографії. Маю на увазі: «кириличний стародрук» чи «кирилівський», Острог чи Остріг, Федоров чи Федорович/Теодорович. Окремої уваги потребує також використання терміну «гражданський» шрифт на позначення кирилівських книг, надрукованих не старослов'янським чи церковнослов'янським шрифтом.

Каталог Ольги Ткачук збагатив кирилівське книгознавство новим джерельним матеріалом, який доповнює знання про особливості друку примірників, мапу їх розповсюдження і переміщення, а відтак дає розуміння як кожен із примірників використовувався. Загалом же, як на мою думку, рецензована публікація не раз стане у пригоді фахівцям при атрибуції та описі кирилівської книги XV–XVIII ст.

Bibliography

Dubec, Roman. *Cyrylickie starodruki cerkiewne XVII–XVIII w. ze zbiorów instytucji kościelnych i parafii prawosławnych woj. małopolskiego*. Katalog. Gorlice, 2010.

Katalog druków cyrylicznych XVI–XVIII wieków w zbiorach biblioteki klasztoru oo. Bazylianów w Warszawie, oprac. Roman Lepak OSBM, Bazylikańskie Studia Historyczne. T. 3. Warszawa, 2013.

Katalog druków cyrylickich XV–XVIII wieku w zbiorach Biblioteki

Narodowej, oprac. Z. Żurawińska, Z. Jaroszewicz-Pieresławcew. Warszawa, 2004.

Katalog starodruków cyrylickich Muzeum Zamku w Łańcucie (Dział Sztuki Cerkiewnej), oprac. W. Witkowski. Kraków, 1994.

Ogijenko, Ilarion. «Starodruki i rękopisy cyrylickie w Bibliotece hrabiego Józefa Ossolińskiego w roku 1818.» *Przegląd Bibliograficzny* 9 (18) (1928): 423–424.

Rękopisy cerkiewnosłowiańskie w Polsce. Katalog, oprac. A. Naumow, A. Kaszlej, przy współpr. E. Naumow i J. Stradomskiego. Kraków, 2004.

Tkachuk, Olga. «Fragments of the Ukrainian Book Collections in the Ossolineum's Holdings of Early Printed Books in Wrocław.» *Z Badań nad Książką i Księgozbiorami Historycznymi* 18 (1) (2024): 103–129.

Voloshchenko, Stanislav. «Preface.» *Z Badań nad Książką i Księgozbiorami Historycznymi* 18 (1) (2024): 9–12.